

LEV NIKOLAJEVIČ TOLSTOJ V ČESKÝCH PŘEKLADECH (ANNA KARENINOVÁ)

Olga Čermáková

Román L. N. Tolstého *Anna Kareninová* se objevil v českém překladu poprvé roku 1881 (anonym, České noviny XII, 1881, č. 157-308), tedy pouhé čtyři roky po uveřejnění originálu v Rusku. Sklidil velký úspěch i přes to, že byl značně zkomolený a zkrácený.

Román má v tomto překladu pouze čtyři části, chybí především celá osmá kapitola, ostatní jsou významně zkráceny. Vynechány jsou pro čtenáře neatraktivní úvahy Levina o hospodářství a situaci v Rusku a také mnohé zápletky. Zkomoleno je např. jméno Vronský, které překladatel přeložil jako Bronský apod.

Po tomto překladu jich do dnešních dnů následovalo ještě deset. Jsou to překlad Jaromíra Hrubého (1890, nakl. J. Otty), Jaromíra Rozvody (1907, Románová kronika Národního obzoru B. Kočího), Bořivoje Prusíka (1910, Vilímko nakladatelství), Františka Kubky (1929, nakl. Henniga Franzena), Adolfa Pohla (1929, Melantrich), Václava Chába (1929, nakl. Vl. Orla), Karla Štěpánka (1929, B. Kočí), Petra Kříčky (1946, Sfinx), Věry Očadlíkové (1956, SNKLHU) a Tat'jany Haškové (1963, Mladá fronta). Mnohé z těchto překladů byly vydány několikrát.

Tolstoj se v *Anně Kareninové* vyrovnává s problematikou nevěry, nešťastné lásky, rozpadu manželství a sebevraždy. To je zřejmou příčinou, proč román neztratil nic ze své aktuálnosti i po více než sto letech od svého vzniku.

Na následujících stránkách se věnuji srovnávání překladatelsky zajímavých a náročných míst v pěti vybraných překladech (Hrubý, Pohl, Kříčka, Očadlíková, Hašková). Vycházím z pozice čtenáře, neboť on je prvním kritikem autora a překladu jeho díla. Čtenář jako první pociťuje nežádoucí posuny, jako je tlumočení idiomů, frazeologismů, rčení, ale i výskyt rusismů, významové chyby apod.

Každý překladatel zvolil ke své práci poněkud jiný přístup. Obecně lze říci, že čím starší překlad, tím více se v něm projevuje tendence k rusifikaci textu, kterou lze vysvětlit vlivem teorie slavjanofilského překladu. Podle ní se

překladatelé co nejvíce přidržují textu originálu a tím často narušují pravidla české syntaxe. Dalším projevem slavjanofilského překladu je lexikální exotizace textu, vyžadující množství vysvětlivek a poznámek pod čarou. Z pohledu dnešní teorie překladu lze říci, že tyto práce plní do značné míry funkci informativní; zachováváním cizích reálií a exotizací textu seznamují české čtenáře s mnoha jevy ruského života 19. století. Zde zašel nejdále J. Hrubý, který jako jediný zachoval např. průběh pravoslavného svatebního obřadu Levina a Kitty se všemi jeho zvláštnostmi. Ostatní autoři totiž v různé míře tento akt přiblížili katolické svatbě, projevuje se zde určité adaptační úsilí překladatelů.

U modernějších autorů vítězí funkční překlad. Překladatelskou jednotkou už není slovo, ale věta a prvky domácí jsou v rovnováze s reáliemi ruskými.

Významnou otázkou je, jak jsem již uvedla výše, problematika rusismů. Nejčastěji se vyskytují v překladu J. Hrubého. Je však třeba rozlišit rusismy úmyslné, které slouží k podtržení a zachování koloritu díla, od neúmyslných, které lze považovat za hrubé chyby proti duchu češtiny (jsou to především rusismy syntaktické). Ruské výrazy, kterým se překladatel vůbec nebrání, pak ochotně vysvětluje čtenáři pod čarou. Jeho postup lze vysvětlit vlivem výše zmíněné teorie slavjanofilského překladu.

Př. *On byl s každým na „ty“.* (s. 23, sv. I) / *Он был на „ты“ со всеми.* (s. 21); *„Máš izvoščika?“ + poznámka autora pod čarou: drožkář/ drožkářka* (s. 42, sv. I) / *„У тебя есть извозчик?“* (s.36); *„Máte oba nepravdu. Ty’s nepráv...“* (s. 115, sv. I) / *„Вы оба неправы. Ты неправ...“* (s.94);

... probouzela se s úžasem. (s.189, sv. I) / *... она просыпалась с ужасом* (s. 152); *... ozval se známý jamščik + pozn.: poštovní vozka* (s. 201, sv. I) / *... отвечал знакомый ямщик* (s. 160); *... hosudar...* (s. 265, sv. I) / *... государь...* (s. 210); *pohoda stávala se čím dál, tím horší* (s.139, sv. II) / *... погода все становилась хуже и хуже* (s. 421).

Podobnou tendenci lze pozorovat i v překladu Pohla a Kříčky. Kříčka např. ponechává v textu slovo báryňa, v poznámce však vysvětluje, že báryňa = paní. V Hrubého poznámkách nechybí ani komentáře některých situací.

Např. Hrubý komentuje rozhovor kněžny Mjahnké, která se ptá na Mirové zemstvo. Překladatel zde čtenáři pádně argumentuje, že se jedná o nesmysl, který má být důkazem toho, že tato dáma nemá o dané věci ani ponětí (s. 64, sv. I).

Hrubý dále vysvětluje slova mnohoznačná, přísloví, pointy anekdot. Slovní hříčky většinou řeší doslovným překladem, tím se stírá jejich smysl. Jedná se však pravděpodobně o záměr. Překladatel chce být zřejmě originálu věrný co nejvíce. Tento přístup zvolili i Pohl a Kříčka.

Рѣ. В эти два часа ожидания у Болгарина Степан Аркадьич, бойко прохаживаясь по приемной, расправляя бакенбарды, вступая в разговор с другими просителями и придумывая каламбур, который он скажет о том, как он у жида дождался, старательно скрывал от других и даже от себя испытываемое чувство. Но ему во все это время было неловко и досадно, он сам не знал отчего: оттого ли, что ничего не выходило из каламбура: „было дело до жида, и я дождался“, или от чего-нибудь другого. (s. 709)

... že se mu vtip nijak nedařil. *

* v orig. připojena slovní hříčka: Bylo dělo do žida, i ja dožidalsja, jejíž doslovný význam jest: měl jsem řízení u žida a ždal jsem.

(J. Hrubý, s. 211, sv. III)

... že se mu zamýšlená slovní hříčka na čekání u žida nijak nedařila.

(A. Pohl, s. 246, sv. III)

... že slovní hříčka „bylo dělo do žida“ a „ja dožidalsja“*, se mu nijak nechtěla dařit.

*bylo dělo do žida-měl jsem co dělat se židem, ja dožidalsja-vyčkával jsem, čekal jsem; slovní hříčka je založena na náhodném souzvuku slabik do-ži-da.

(P. Kříčka, s. 227, sv. III)

Hrubý spolu s Kříčkou jsou jedinými autory, kteří opravují na několika místech autora a tím jej obviňují z nepřesnosti a nedůslednosti práce.

Рѣ. В гостинной сидели князь Александр Дмитриевич, тесть Облонского, молодой Щербацкий, Туровцын, Кити и Каренин. (s. 381)

V saloně seděli A. D. Ščerbackij*, mladý Ščerbackij, Turovcyn, Kitty a Karenin.

*pozn. v originále omylem Oblonskij.

(P. Kříčka, s. 194, sv. 2)

Odchylka od originálu, v případě Kříčky, který na tuto nesrovnalost poukazuje (Hrubý i Pohl mají tutéž verzi, na nesprávnost však nepoukazují) lze vysvětlit pouze tím, že měli v rukou jinou verzi originálu než ostatní překladatelé, o čemž by mohla svědčit i snaha Kříčky upozornit v poznámce na autorovu chybu a uvést ji na pravou míru.

Jaromír Hrubý opravuje autora na jiném místě. Vychází pravděpodobně ze svých astronomických znalostí. Venuše totiž poté, co se objeví na večerní obloze, začne rychle mizet pod obzor a ne naopak.

Př. ... *Левин решил подождать еще, пока видная ему ниже сучка березы Венера перейдет выше и когда везде будут звезды Медведицы.* (s. 166)

Ale Levin se rozhodl, že počká ještě, až Venuše, jež svítila nyní pod březovou větvičkou, přejde nad ni a až bude jasně viděti všechny hvězdy velké Medvědice.*

* pozn. Tak vytištěno v originále. Má však patrně býti naopak.

(J. Hrubý, s. 208, sv. I)

Je to však on, spolu s Pohlem a Křičkou, kdo se poměrně často dopouští věcných chyb, které většinou plynou z rusko-české homonymie. Tyto drobné chyby však nejsou podstatné pro román jako celek.

K takové chybě došlo i v následujícím místě. Jedná se o scénu, ve které Kitty, Dolly a ostatní ženy zavařují ovoce a pozorují vrabce, který si pohrává s malinou.

Př. ... *глядя на воробья, который сел на перила, и, перевернув стерженек малины...* (s. 549)

Malinu Pohl (s. 11, sv. III) a Křička (s. 13, sv. III) zaměnili za jahodu. K této záměně mohlo dojít právě kvůli chybné asociaci, neboť se v textu o několik řádků výše mluví o tom, že ženy zavařují lesní a zahradní jahody.

Do této kategorie patří i následující ukázka.

... *ловил козюлю, попавшую на пути...* (s. 254)

Slovo козюля je výkladovým slovníkem objasňováno jako змея, tedy česky had. Proč překladatelé Hrubý (s. 23, sv. II) a Pohl (s. 28, sv. II) zvolili v překladu výraz zmiije lze vysvětlit zavádějící rusko-českou homonymií, змея/zmiije.

Za hrubou překladatelskou chybu považují následující nepřesnost v místě, kde na dostizích Vronskij zchromil svého koně.

Неловкое движение, сделанное Вронским, сломало ей спину. (s. 201)

Všichni překladatelé volí pro toto místo slovo páteř, i když doslovný překlad zní záda/hřbet. Za naprosto nesprávné řešení považují výraz A. Pohla, podle kterého Vronskij zlomil svému koni vaz (s. 315, sv. I). Tento výraz je zcela nevhodný, protože dochází k logické nesprávnosti. Při zlámání vazů je postižený na místě mrtev, což jak plyne z textu, nenastalo. Frou-Frou žila a ještě se pokoušela vstát; to se jí kvůli zranění páteře nedařilo.

Pohlovi však nutno přiznat, že v případech, kdy český jazyk nabízí pro ruský výraz množství synonym, vybírá to, které se nejvíce blíží významu ruského výrazu. Jeho text však působí na čtenáře nebarevným dojmem, je plochý a neživý, to platí i pro překlad Hrubého. Archaizující je i překlad P. Kříčky. Překladatel byl zcela evidentně ovlivněn slavjanofilskou teorií překladu, ačkoli jeho překlad románu Anna Kareninová vznikl až po druhé světové válce.

Očadlíková zase často nedodrжуje pravidla spisovné češtiny, když na několika místech zachovává oslovení v nominativu, namísto vokativu.

Např. „Тубо, тубо, Крак!“ *прокрикивал он ласково на собаку, которая вскидывала ему лапы на живот и грудь, цепляясь ими за ягдташ.* (s. 569)

„Lehnout, Krak, lehnout!“ (V. Očadlíková, s. 157, sv.II)

Také bych překladatelce vytkla používání výrazů typu kravařka (s. 197, sv.I), který se vyskytuje v české literatuře 19. století, a proto v jejím moderním překladu působí nepřírozně.

Př. Kravařky *ve vykasaných spodničkách, pleskajíce bosýma, bílýma, ještě neopálenýma nohama v blátě, běhaly s pruty za bečícími, jarem poblázněnými telaty a vyháněly je ven.* × Děvečky *s vykasanými sukněmi...* (T. Hašková, s. 155).

Často také text příliš modernizuje, když do něj vkládá reálie modernější doby.

Např. поддевка (s. 90) nemá v češtině odpovídající protějšek, překladový slovník nabízí pouze přepis tohoto slova tj. podďovka a dodává vysvětlení, že se jedná o mužský kabát nabraný v pase (stejně tuto reálii objasňuje výkladový slovník). Jedná se o reálii 19. století.

V. Očadlíková volí pro překlad výraz bunda, (s. 123, sv. I), který je dle mého názoru nevhodný, jedná se totiž o typickou reálii 20. století. Za vhodné řešení lze považovat např. slovo kazajka, které zvolil ve svém překladu P. Kříčka (s.147, sv. I).

Podobně je tomu i v následujícím případě: studenou polévku тюря (s. 255), přesněji se jedná o chléb s cibulí nadrobený v kvasu nebo ve vodě, zaměňuje V. Očadlíková za oukrop (s. 306, sv. I), tedy tradičně českou česnekovou polévku. Touto adaptační snahou dochází k nežádoucímu zkreslení představ o stravě na ruském venkově v minulém století.

K překladatelským oříškům však přistupuje s tvůrčím úsilím a snaží se je nápaditě řešit. Její řešení slovních hříček považuji za nejzdařilejší, neboť se jí podařilo zachovat princip, na kterém jsou vystavěny v originálu.

Př. -*Да ну скажите, Весловский, чем соединяют камни?*

-*Разумеется цементом.*

-*Браво! А что такое цемент?*

-*Так, вроде размазни... нет, замазки, - возбуждая общий хохот, сказал Весловский. (s. 624)*

„*A co je to cement?*“

„*To je taková matlanina... ne, malta...“ (V. Očadlíková, s. 220, sv. II)*

Srovnej „*A co je to malta?*“

„*Něco na způsob kaše*...“*

**v originále je v češtině nemožná slovní hříčka, v níž Veslovský užívá omylem slova rozmazňa (kaše) místo zamazka (tmel).*

(J. Hrubý, s. 100-101, sv. III)

„*A co je to cement?*“

„*To je taková kaše, ... ne, malta...“ (A. Pohl, s. 246, sv. III)*

„*A co je to cement?*“

„*To je taková kaše... něco jako malta...“ (P. Křička, s. 111, sv. III)*

„*A co je to cement?*“

„*To je takové vápno... Nebo ne, taková malta...“ (T. Hašková, s. 620)*

Slovní hříčka je v tomto případě založena na shodnosti kořene ve slovech размазня a замазка; hříčce s kořenem se v překladu přiblížila nejvíce V. Očadlíková využitím přesmyčky.

Stylistickým posunům se neubráníl žádný z překladatelů. Sklon k deminutivům lze vysledovat ve všech starších překladech (nejméně u Haškové). Zdrobnování je pravděpodobně důsledek působení ruštiny na překladatele. (Jedná se především o typické ruské formy oslovení, jako holubičko, holoubku apod.)

Podobným negativním jevem jako je zbytečné zdrobňování, je i zesilování.

Např. neutrální výraz пьянство (s.693) je nahrazen v některých verzích překladu expresivními a nespisovnými výrazy (chlast, J. Hrubý, s. 191, sv. III; flám, V. Očadlíková, s.229, sv. II; pitka, P. Kříčka, s. 206, sv. III), když pro něj existují v češtině stylisticky i významově rovnocenné ekvivalenty opilst (T. Hašková, s. 269) a opilství (A. Pohl, s. 224, sv. III).

S problematikou oslovení souvisí otázka vlastních jmen. Pravidlem zůstává, že v překladu se jméno po otci zachovává, nevypouští se, je charakteristické pro ruskou kulturu, v jistém smyslu lze jeho zachování v překladu považovat za exotismus.

Hrubý ruská jména důsledně transkribuje (př. Seržža, Alěša, Aleksěj, Serģej), u Pohla se s tímto postupem setkáváme pouze izolovaně: transkribuje pouze jméno Aleksěj. Hrubý je také jediný, kdo zachovává podobu jména Kiti, která odpovídá jeho ruské podobě (Кити), ostatní překladatelé volí variantu Kitty.

Problematikou ruských příjmení se intenzivně zabýval Petr Kříčka. V dopise z roku 1943 profesoru Smetánkovi se ptá, je-li správné Kareninová (to odpovídá českému pravopisu), když je zažito Karenina: „...každý je zvyklý říkat Karenina a ona se tak vskutku jmenovala.“ (Tolstoj, L. N.: Anna Kareninová, II. Praha 1947, s. 940). Používání českých koncovek mu zní násilně. Na jeho dotaz profesor Smetánka odpovídá, že je v každém případě nutné dodržovat pravidla českého pravopisu, ať to zní jakkoli násilně. Kompromisy nepřipouštějí. V této souvislosti je také zajímavé, že P. Kříčka v prvním vydání svého překladu Anny Kareninové uvádí tabulku správné výslovnosti ruských vlastních jmen, jež se vyskytují v románě.

Samotné jméno Анна Каренина bylo v titulu, ale i v samotném textu ponecháno velmi dlouho, ačkoli se jedná o vyložený rusismus.

S problematikou cizího jazyka v textu originálu se všichni překladatelé vyrovnávají stejným způsobem: cizí jazyk v textu zachovávají a překládají jej pod čarou. Poněkud jinou tendenci jsem zaznamenala ve vyrovnávání se s cizojazyčně vyjádřeným předmětem (př. шиньоны, s.123, šiňony (Hrubý, s. 152)/ chignony (Hašková, s. 125, Kříčka, s. 192, Pohl doplňuje tento výraz vysvětlivkou, že se jedná o umělé vlasy). Hrubý volí variantu přepisu, ostatní používají neporušenou formu slova a píší jej podle pravidel jazyka jeho původu. Odlišnosti v přepisu cizích slov nevyplývají z aktuální normy pravidel českého pravopisu.

Za nejvolnější lze považovat překlad Haškové, která k práci přistoupila velmi osobitě. Její dialogy jsou živé a humorné momenty neztrácí pointu. Nápaditě se staví i k frazeologismům, které nepřekládá doslovně, ani se

nenechává ovlivňovat zněním originálu, ale hledá a nachází vhodná řešení česká, která odpovídají ruským významově.

Př. ... „Я захел еще привезть тебе денег, так как соловья баснями не кормят...“ (s. 207)

„... krásných řečí se člověk nenají...“ (T. Hašková, s. 217)

Srovnej „... slavika báchorkami nekrmí*...
*pozn.: ruské přísloví (J. Hrubý, s. 260, sv. I)

„... protože se slavík bajkami nenakrmí... „ (A. Pohl, s. 326, sv. I)

„... slavika nelze krmit bajkami...“ (P. Kříčka, s. 300, sv. I)

„... ne samým zpěvem živ je slavík... „ (V. Očadlíková, s. 254, sv. I)

Mužika však Hašková zaměnila za sedláka, což podle mého názoru zkresluje představu čtenáře o realitě doby zobrazované románem. Postavení českého sedláka se totiž tehdy lišilo od situace ruského mužika. Bližší tomuto výrazu je výraz rolník, který tato překladatelka také používá.

Všechny překlady jsou nějakým způsobem zkráceny. Zatímco v překladech Pohla a Haškové jsou to pouhá slova (většinou je vynecháno slovo bůh), u ostatních překladů chybí celé odstavce či celé strany. Tyto vynechávky považuji za tiskové chyby. V jiných vydáních těchto překladů se totiž nevyskytují, popř. jsou uvedeny v kapitole oprav na konci knihy. Zajímavý je však i samotný začátek románu. Je totiž uvozen citátem z Bible (*Мне отмищение, и аз воздам*). V překladu P. Kříčky tato úvodní citace, která je pro román do značné míry nosná, chybí.

Každý překladatel přístupoval k textu po svém. Proto i např. nejdramatičtější místo románu – Annina sebevražda, působí v podání každého překladatele odlišně. Za nejdynamičtější považuji přetlumočení tohoto místa T. Haškovou. Děj je sice autorem zpomalen, ale překladatelka navozuje dojem dynamičnosti, zbrklosti a nervozity, a to především krátkými větami, na rozdíl od překladu V. Očadlíkové. Její překlad navozuje pocit Anniny rozvahy a klidu. Jakoby měla každý pohyb předem naplánován a promyšlen. Z překladu Pohla zase čiší nevýslovný smutek Anny nad svým posledním zoufalým rozhodnutím. Podobný pocit vyvolává i překlad Hrubého. V Kříčkově podání toto místo působí vel-

mi racionálně. Anna se rozhodla pro sebevraždu a chladně čeká, až přijede druhý vagón, pod který se může vrhnout.

Nelze říci jednoznačně, který z překladů je nejlepší. Definice ideálního překladu dosud neexistuje. Každý z těchto překladů vznikl v jiné době, a proto je odlišný. Každý z překladatelů volil jiný přístup k tomu, aby se vyrovnal s překladatelsky náročnými místy, a to v duchu koncepce, která vládla dané době.

Překlad Anny Kareninové od Taťjany Haškové (1963) lze z čtenářského hlediska považovat za nejmodernější. Podle mého názoru tento překlad dosud nezastaral, a proto zatím není nutné, aby vznikl překlad nový. Je však třeba podotknout, že každá generace má právo na novou interpretaci klasické literatury.

Srovnávané překlady:

- Tolstoj, L. N.: Anna Karenina, I, II, III. J. Otta, Praha 1890. Přel. J. Hrubý.
Tolstoj, L. N.: Anna Kareninová, I, II, III. Melantrich, Praha 1929. Přel. A. Pohl.
Tolstoj, L. N.: Anna Kareninová, I, II. Sfinx, Praha 1946-7. Přel. P. Kříčka.
Tolstoj, L. N.: Anna Kareninová, I, II. SNKLHU, Praha 1956. Přel. V. Očadlíková.
Tolstoj, L. N.: Anna Kareninová. MF, Praha 1964. Přel. T. Hašková.

Originál:

- Толстой, Л. Н.: Анна Каренина. Москва 1998.